

GIÁO SƯ, NHÀ GIÁO NHÂN DÂN PHAN HUY LÊ NHÀ GIÁO TÀI DANH, NHÀ KHOA HỌC LỚN, NHÀ SỬ HỌC HÀNG ĐẦU CỦA VIỆT NAM

GS, TS NGUYỄN VĂN KHÁNH

Đại học Quốc gia Hà Nội

GS, NGND Phan Huy Lê phát biểu tại Hội thảo khoa học quốc gia: "Vai trò của Nhà nước Đại Cổ Việt trong tiến trình lịch sử dân tộc Việt nam", Ninh Bình, ngày 12-4-2018

Gia sư, Nhà giáo nhân dân Phan Huy Lê, một nhà giáo tài danh, nhà khoa học lớn, nhà Sử học hàng đầu của đất nước, nguyên Chủ tịch và Chủ tịch danh dự của Hội khoa học lịch sử Việt Nam không còn nữa. Thầy đã đột ngột từ giã cõi trần vào hồi 13 giờ 06 phút ngày 23-6-2018, vì căn bệnh tim hết sức hiểm nghèo. Trong hơn sáu thập kỷ kể từ khi bắt đầu là một giảng viên đại học đến lúc đi xa, thầy đã không ngừng học tập và làm việc, nghiên cứu và giảng dạy, đóng góp và cống hiến hết mình cho sự nghiệp phát triển giáo dục và nền Sử học nước nhà. Cả cuộc đời thầy là một tấm gương sáng về tinh thần tự học, về đức tính kiên định, sẵn sàng xả thân vì khoa học, hết lòng, hết sức phụng sự Tổ quốc và nhân dân.

Giáo sư Phan Huy Lê, sinh ngày 23-2-1934, tại xã Thạch Châu, huyện Lộc Hà, tỉnh Hà Tĩnh trong một gia đình, dòng họ có truyền thống văn hiến với nhiều nhà văn hóa lớn như: Phan Huy Cận, Phan Huy Ích, Phan Huy Chú. Họ ngoại của Giáo sư Phan Huy Lê cũng là một dòng họ lớn, có nhiều người hiền đạt như Cao Xuân Dục, Cao Xuân Tiếu, Cao Xuân Huy...

Được kế thừa truyền thống yêu nước và văn hóa của dòng họ và gia đình, ngay từ thời niên thiếu, Giáo sư Phan Huy Lê đã sớm bộc lộ tư chất thông minh và hiếu học. Năm 1951, khi mới 17 tuổi, Phan Huy Lê ra học dự bị đại học ở Thanh Hóa, rồi vào học Ban Sử-Địa của Trường Đại học Sư phạm Hà Nội.

Sau khi tốt nghiệp, Phan Huy Lê được cử về công tác tại Khoa Lịch sử, Trường Đại học Tổng hợp Hà Nội. Dưới sự chỉ bảo và dìu dắt của những nhà cách mạng, những nhà văn hóa lớn của đất nước lúc bấy giờ như các Giáo sư Trần Văn Giàu, Đào Duy Anh,... nhà giáo trẻ Phan Huy Lê đã nhanh chóng trưởng thành và trở thành thế hệ cán bộ đầu tiên, lớp người có công xây nền đắp móng

của Khoa Lịch sử và Trường Đại học Tổng hợp Hà Nội (nay là Trường Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn, Đại học Quốc gia Hà Nội).

Kể từ khi bắt đầu công tác ở Khoa Lịch sử (năm 1956) cho đến lúc về cõi vĩnh hằng, Giáo sư Phan Huy Lê đã có hơn 60 năm liên tục nghiên cứu và giảng dạy, hoạt động và cống hiến cho sự nghiệp phát triển nền Sử học và giáo dục nước nhà. Đặc biệt, bằng những thành tựu xuất sắc của mình trong nghiên cứu và đào tạo, Giáo sư cùng với các Giáo sư Đinh Xuân Lâm, Hà Văn Tấn, Trần Quốc Vượng đã tạo dựng nên một trường phái Sử học "Tổng hợp", với một huyền thoại về "Tứ trụ": Lâm-Lê-Tấn-Vượng. Huyền thoại đó đã trở thành niềm kiêu hãnh không chỉ của riêng Khoa Lịch sử, Trường Đại học Tổng hợp Hà Nội, mà còn là niềm tự hào chung của những người học Sử và làm Sử nước nhà.

Là một trong những đại thụ của nền Sử học Việt Nam hiện đại, Giáo sư Phan Huy Lê đã có những thành tựu, những đóng góp xuất sắc trên nhiều lĩnh vực nghiên cứu khác nhau từ lịch sử kinh tế, truyền thống yêu nước, truyền thống chống ngoại xâm đến các giá trị và đặc điểm của nền văn hóa dân tộc,...

Công trình chuyên khảo lớn đầu tiên của Giáo sư Phan Huy Lê là *Chế độ ruộng đất và kinh tế nông nghiệp thời Lê sơ* được hoàn thành và xuất bản vào năm 1959, khi Thầy mới 25 tuổi. Cuốn sách đó đến nay vẫn là một công trình khảo cứu có giá trị khoa học cao và tính thời sự đối với thời cuộc và đối với bất kỳ ai khi nghiên cứu về lịch sử ruộng đất và kinh tế nông nghiệp Việt Nam. Trong khoảng hai thập kỷ trở lại đây, với vai trò người tổ chức, đề xuất các mục tiêu, ý tưởng nghiên cứu, ứng dụng các phương pháp và kỹ thuật hiện đại trong khai thác nguồn tài liệu địa bạ, Thầy đã có nhiều phát hiện mới mẻ, không chỉ về vấn đề chế độ ruộng đất, mà là toàn bộ xã hội nông thôn Việt Nam vào cuối thời trung đại, mở ra một hướng đi

mới, một cách tiếp cận mới trong khai thác nguồn tài liệu hết sức phong phú và có giá trị đặc biệt này.

Từ những năm 1980, Giáo sư Phan Huy Lê đi sâu nghiên cứu các giá trị truyền thống của dân tộc Việt Nam, từ truyền thống yêu nước đến đặc điểm của con người, văn hóa Việt Nam; trên cơ sở đó khẳng định *chủ nghĩa yêu nước Việt Nam* là giá trị truyền thống cốt lõi, tiêu biểu và nổi bật nhất của dân tộc ta, là cội nguồn, động lực và quy luật vận động và phát triển của lịch sử Việt Nam trong suốt tiến trình dựng nước và giữ nước.

Mặc dù không sinh ra ở Hà Nội nhưng Giáo sư Phan Huy Lê rất yêu Hà Nội và quan tâm nghiên cứu về Hà Nội từ rất sớm. Thầy đã công bố nhiều công trình nghiên cứu xuất sắc về lịch sử Thăng Long-Hà Nội, cũng như trong việc giữ gìn và phát huy các giá trị, di sản văn hóa của kinh đô Thăng Long-Hà Nội.

Giáo sư Phan Huy Lê cũng là người chủ trì và đã tổ chức thành công Đề án nghiên cứu cấp nhà nước về lịch sử và văn hóa vùng đất Nam Bộ. Kết quả của Đề án này không chỉ có ý nghĩa khoa học nhằm cung cấp những nhận thức mới, khoa học về cội nguồn lịch sử vùng đất Nam Bộ, mà còn góp phần khắc phục những nhận thức sai lầm, lệch lạc về quá trình hình thành và vai trò của vùng đất này trong lịch sử Việt Nam. Trong ba, bốn năm trở lại đây, mặc dù tuổi đã cao, nhưng vì tình yêu và trách nhiệm đối với lịch sử dân tộc và đất nước, Giáo sư Phan Huy Lê vẫn đảm nhận trọng trách chủ trì thực hiện nhiệm vụ chỉ đạo nghiên cứu và biên soạn bộ *Lịch sử Việt Nam* mà Đảng và Nhà nước tín nhiệm giao phó. Đây là bộ lịch sử dân tộc của thời đại Hồ Chí Minh (còn gọi là bộ Quốc Sử) được triển khai một cách bài bản và có qui mô lớn nhất kể từ khi thành lập nước Việt Nam Dân chủ Cộng hòa đến nay.

Là một nhà giáo, nhà sư phạm tài danh và mẫu mực, Giáo sư Phan Huy Lê rất quan tâm chăm lo và có công rất lớn trong việc đào tạo các thế hệ

những người làm Sư, nhất là đã có ảnh hưởng lớn đến các thế hệ sinh viên, nghiên cứu sinh trên cả phương diện học thuật và nhân cách. Thầy đã trực tiếp đào tạo và góp phần bồi dưỡng nhiều nhà giáo tài năng, nhà khoa học, sử học, nhà quản lý giỏi ở các cơ quan trung ương và các địa phương. Ở Giáo sư Phan Huy Lê, phong cách cẩn trọng, nghiêm túc của một nhà khoa học được hòa quyện một cách tự nhiên với tình cảm độ lượng, nhân hậu, vị tha của một nhà sư phạm đức độ và tài năng, luôn gần gũi, tôn trọng và sẵn sàng lắng nghe, chia sẻ ý kiến với đồng nghiệp và học trò.

Với tầm nhìn xa và bao quát của một nhà khoa học tài năng, Giáo sư Phan Huy Lê cũng là người tiên phong trong việc đề xuất xây dựng và phát triển những ngành khoa học mới của Đại học Quốc gia Hà Nội cũng như của đất nước, như Đông Phương học và Việt Nam học... Trong những năm giữ cương vị Chủ nhiệm Khoa Đông Phương học, người sáng lập và Giám đốc đầu tiên của Trung tâm Hợp tác nghiên cứu Việt Nam (nay là Viện Việt Nam học và Khoa học phát triển thuộc Đại học Quốc gia Hà Nội), Giáo sư Phan Huy Lê đã có những đóng góp quan trọng và to lớn trong việc thiết lập và thúc đẩy quan hệ giao lưu học thuật giữa các học giả Việt Nam và các nhà khoa học quốc tế khi đất nước mới bước vào thời kỳ đổi mới và hội nhập.

Bên cạnh việc đóng góp xây dựng Trường Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn và Đại học Quốc gia Hà Nội, một trung tâm khoa học và đào tạo đứng đầu đất nước, Giáo sư Phan Huy Lê còn tham gia và có nhiều ý kiến quan trọng trong việc xây dựng phương hướng và triển khai các hoạt động của Hội đồng Quốc gia Giáo dục, Hội đồng Lý luận Trung ương, Hội đồng Di sản quốc gia. Từ góc độ chuyên môn uyên bác và vững chãi, Giáo sư đã tư vấn đồng thời trực tiếp góp phần bổ sung và hoàn thiện các bộ hồ sơ về đô thị Hội An, về thành Nhà Hồ và nhất là về Thăng Long-

Hà Nội để Bộ Văn hóa-Thông tin và Nhà nước đề nghị Tổ chức văn hóa UNESCO công nhận là các di sản văn hóa của nhân loại. Đối với Trường Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn, Đại học Quốc gia Hà Nội, trên cương vị Chủ tịch Hội đồng Tư vấn Chính sách của trường trong nhiều nhiệm kỳ, Giáo sư Phan Huy Lê đã có những đóng góp mang tính định hướng trong việc nghiên cứu, đề xuất các kiến nghị với Đảng và Nhà nước về các chủ trương, chính sách phát triển khoa học và giáo dục, nhất là giáo dục lịch sử đất nước, góp phần bảo tồn và phát huy các giá trị văn hóa dân tộc cũng như trong nhiệm vụ giữ gìn toàn vẹn độc lập và chủ quyền của đất nước.

Không chỉ là một nhà giáo, nhà khoa học hàng đầu được học trò, đồng nghiệp và giới khoa học trong nước mến phục và kính trọng, Giáo sư Phan Huy Lê còn có uy tín và ảnh hưởng quốc tế rộng lớn, được giới Việt Nam học trên thế giới quý mến và đặc biệt tin cậy. Giáo sư là nhà khoa học xã hội đầu tiên được trao *Giải thưởng Fukuoaka* danh giá của Nhật Bản, được nhận giải thưởng *Cành cọ Hàn lâm* và đặc biệt vinh dự được bầu là Viện sĩ thông tấn của *Viện Văn khắc và Mỹ văn của Viện Hàn lâm Pháp*. Hàng trăm nhà nghiên cứu ở nhiều nước đã có dịp đến Việt Nam và từng được gặp gỡ hoặc làm việc dưới sự giúp đỡ và hướng dẫn của Giáo sư Phan Huy Lê đều không thể nào quên hình ảnh về một nhà khoa học nhiệt thành mà điềm tĩnh, uyên bác, nghiêm khắc mà rất chân tình, gần gũi.

Sinh ra trong một gia đình có truyền thống khoa bảng-quan lại rất nổi tiếng, nhưng lại được đào tạo, rèn luyện dưới chế độ mới, Giáo sư Phan Huy Lê đã trở thành một nhà Sử học cách mạng chân chính. Thầy đã tận tâm tận lực phụng sự đất nước, phụng sự nhân dân bằng trí tuệ uyên bác và tất cả nhiệt huyết của một người cộng sản. Trong khoa học, thầy luôn chín chu, cẩn trọng; đồng thời rất gương mẫu trong đạo đức, tác phong, lối sống và

luôn hoàn thành xuất sắc các nhiệm vụ mà Đảng và Nhà nước giao cho. Nhờ những đóng góp to lớn và xuất sắc cho sự nghiệp cách mạng của Đảng và của dân tộc, Thầy đã được tặng thưởng nhiều huân, huy chương cao quý, trong đó nổi bật nhất là *Giải thưởng Hồ Chí Minh về Khoa học và Công nghệ* và *Huân chương Độc lập hạng III*. Gần đây nhất, vào giữa tháng 5-2018, thầy vẫn hằng hái đi thăm Quần đảo Trường Sa và trở thành nhà khoa học cao tuổi nhất có mặt ở nơi đầu sóng ngọn gió này của Tổ quốc để trực tiếp khảo sát, nghiên cứu... Nhưng đối với Thầy phần thưởng cao quý nhất chưa hẳn là những tấm huân chương, những giải thưởng cao quý ở trong nước và quốc tế mà chính là sự tôn trọng chân lý khoa học, và những tình cảm tin cậy, quý trọng và yêu thương mà nhân dân, bạn bè, đồng nghiệp và học trò ở cả Việt Nam và từ nhiều quốc gia trên thế giới đã dành tặng cho ông.

Giữa lúc nhiều công việc vẫn còn dang dang dở, nhất là nhiệm vụ biên soạn bộ Quốc Sử đã đến thời điểm cần dồn mọi sức lực để gấp rút hoàn thành thì thật bất ngờ, Giáo sư Phan Huy Lê lâm trọng bệnh và phải vĩnh biệt thế giới này. Thầy đã rời xa tất cả chúng ta để trở về với tiên tổ ở cõi vĩnh hằng, mang theo cả những khát vọng và những ý nguyện chưa được hoàn thành.

Sự ra đi đột ngột của Giáo sư Phan Huy Lê là một tổn thất lớn không thể bù đắp đối với nền Sử học và giáo dục nước nhà; đã để lại sự trống vắng, nỗi xót xa và thương tiếc khôn nguôi cho gia đình, đồng nghiệp, bạn bè và các thế hệ học trò. Cầu mong linh hồn Thầy được thanh thản phiêu diêu trên miền cực lạc; và ở nơi chín suối, Thầy có thể mỉm cười vì những gì mà Thầy đã làm, đã cống hiến và để lại cho hôm nay và cho hậu thế. Kế tục sự nghiệp và noi gương Thầy, những người học trò và đồng nghiệp của Thầy sẽ tiếp tục cố gắng để thực hiện và biến những ước mơ và ý nguyện cao cả của Thầy sớm trở thành hiện thực.